

Baltisakslaste roll Vene Keisririigi välisteenistuses ja Euroopa poliitikas Aleksander I valitsemisajal

Feliks Gornischeff

Napoleoni sõdade ja Aleksander I valitsemisaeg oli 19. sajandi Euroopa ja Venemaa ajaloos üks olulisemaid perioode, mille tagajärjel toimusid muutused kogu Euroopas. Sõdade tagajärjel käivitusid Euroopa ühiskonnas mitmed protsessid, mis kujundasid terve sajandi vältel ja hiljemgi Euroopa tulevikku. Napoleoni sõdade ajal hakati Euroopa riikides aru saama, et nii mõnigi institutsioon ja riigivalitsemisstruktuur on vananenud, mistõttu tekkis vajadus neid reformida. Kui Venemaal alustati riigivalitsemise ümberstruktureerimist 1802. aastal ministeeriumide süsteemi loomisega, siis reformimiseni jõuti alates 1807. aastast ka Preisimaal, kus viidi pärast Napoleonilt hävitavaid lüüasaamisi läbi valitsus-, haridus- ja sõjareform ning kaotati pärisorjus. Vastavad reformid Preisimaal, aga ka Venemaal olid üks eeldusi, et murda Napoleoni ülemvõim. Viini Kongress aastatel 1814–1815, mis tähistab Napoleoni sõdade lõppu, pani aluse uuele riikidevahelisele süsteemile Euroopas. See hoidis vähemalt esialgu ära suured konfliktid. Sealsamas pandi paika ka ühtne Euroopa diplomaatiline struktuur, mille alusel lõppdokumentidele alla kirjutanud riigid hakkasid omavahel esindajaid vahetama. Seega võib Napoleoni sõdade ja sellele vahetult järgnevat perioodi pidada ka kaasaegse diplomaatia kujunemise ajaks. Balti kubermangudele olid Napoleoni sõdade periood ja sellejärgsed aastad olulised talurahvaseaduste tõttu, millega muudeti talupoegade õigusi ja kohustusi. Seoses Napoleoni-vastase sõjategevusega hakati Balti kubermangudes moodustama maamiilitsat, mille tõttu sõjad mõjutasid otseselt paljusid talupoegi. Sõdade lõpuaastad märgivad ka rahvusluse tõusu, eriti just Saksa

riikides, mis kandus pärast sõdade lõppu üle ka mujale Euroopasse.

Sõjaaegsetest sündmustest võtsid otseselt ja kaudselt osa ka baltisakslased, kes mängisid kogu 19. sajandi vältel Baltikumi ja Vene Keisririigi ajaloos olulist rolli, seda eelkõige kohalikes sündmustes, kus märksõnadeks olid pärisorjuse kaotamine, haridus ja majandus, kuid ka poliitika ja sõjandus. Laiemalt teatakse, et baltisakslased olid väärt sõjaväelased kogu Vene Keisririigi eksisteerimise vältel, ning mitmed sündmused ja isikud on seeläbi ka ajalookirjutuses esile tõstetud. Napoleoni sõdadest võttis osa märkimisväärne hulk baltisaksa ohvitseri, kellest mitmed teenisid sõjaväe kõrgemates ametites. Sedasama saab öelda ka mitmete teiste baltisakslaste kohta, kes olid Vene Keisririigi valitsemissüsteemis kõrgetel positsioonidel. Mis puudutab aga baltisaksa diplomaate, siis nemad olid samuti Vene Keisririigi teenistuses silmatorkavalt esindatud ning osalesid aktiivselt Euroopa poliitikas. Kuigi on teada isikud, kes teenisid kõrgetel diplomaatilistel ametipostidel, ei ole kõikide kohta kaasaegses teaduskirjanduses informatsiooni, milliste sündmuste juures nad viibisid või milliste küsimustega tegelesid. Seetõttu on oluline vaadelda, kuidas esindasid baltisakslased Vene Keisririiki Euroopa poliitikas, sest baltisaksa diplomaatide hulk oli nende üldarvu arvesse võttes üpriski suur. Baltisakslaste osavõtul aset leidnud poliitiliste (diplomaatiliste) sündmuste tähtsus tekitab muude küsimuste kõrval juurde olulise välispoliitilise mõõtme, mis on Napoleoni sõdade perioodi silmas pidades otseseks seoseks Balti kubermangude, Venemaa ja Euroopa vahel.

Artikkel jaguneb kaheks osaks, millest esimeses antakse ülevaade Vene Keisririigi ja Euroopa välisteenistustest ning nende organisatoorsest kujunemisest, mis peaks käsitletavale teemale looma institutsionaalse raamistiku. Eraldi võetakse vaatluse alla baltisakslased Vene Keisririigi diplomaatilises teenistuses, proovides vastata küsimustele, miks ja milliste omaduste tõttu olid baltisakslased Vene Keisririigi diplomaatilises korpuses nii kõrgelt hinnatud. Analüüsile lisandub statistiline raamistik, mis näitab kõrgematel teenistusastmetel töötavate baltisakslaste osakaalu Vene Keisririigi välisteenistuses. Teises osas tuuakse välja juba konkreetsete diplomaatide taust ja nende tegevust vaadeldakse tollaste rahvusvaheliste suhete laiemas kontekstis. Kuna siiani teame baltisaksa diplomaatide kohta enamjaolt vaid nende elulugusid, kuid nende täpsem roll kindlates sündmustes on jäänud varju, siis ongi käesoleva uurimuse põhieesmärgiks näidata, mil moel osalesid baltisakslased Euroopa poliitikas ja diplomaatias.

Historiograafiast ja allikatest

Baltikumis on baltisakslaste küsimusega Vene Keisririigi teenistuses tegeletud temaatiliselt ja paljud neist teemadest on süvendatult läbi uuritud, mistõttu on historiograafia üpriski mahukas. Uuritud on haridust, kirjasõna ja teadust, agraarkorraldust ja pärisorjuse kaotamist ning sõjandust. Kui vaadelda baltisaksa ajalugu Napoleoni sõdade kontekstis, siis on sellega Eestis tegelenud Rein Helme ja Tõnu-Andrus Tannberg. Viimane on oma doktoritöös käsitlenud maakaitseväge loo-

mist aastatel 1806–1807 ja 1812, tuues välja Napoleoni sõdadest tuleneva sõjaväekohustuse olulist mõju Balti kubermangude ühiskonnale.¹ Rein Helme sulest on ilmunud sõjaajaloolisi uurimusi 1812. aasta sündmustest, kus käsitletakse Vene-Prantsuse sõja mõjusid Balti provintsidele.² Helme rõhutab oma uurimuses Läänemere provintside laiemat diplomaatilist rolli, mis oli väga oluline Vene-Prantsuse sõja tulemuste puhul. Läti ajaloolase Anita Cerpinska doktoritöö keskendub samasugusele teemale, käsitledes eriti Riia sõjalist ja diplomaatilist rolli 1812. aasta Vene-Prantsuse sõjas ja Vene Keisririigi kaitsestrateegias.³ Baltikumi rollile keskendub ka baltisakslase Julius Eckardti toimetatud allikakogumik, mis rõhutab Tauroggeni konventsiooni olulisust Baltikumi ajaloos.⁴

Baltisakslaste ajaloole on niisiis peamiselt keskendunud baltisakslased ise. Nii on mitmed olulisemad teemad läbi uuritud, nagu näiteks baltisakslaste ümberasumine Teise maailmasõja ajal, kuid enamjaolt on uurimused siiski üldisemat laadi. Näiteks Ernst Seraphimilt ilmus Teise maailmasõja ajal teos „Führende Deutsche im Zarenreich“,⁵ mis käsitleb saksa ja baltisaksa päritolu isikute tegevust Vene Keisririigi teenistuses, kuid seda peamiselt populaarteaduslikus võtmes. Samalaadse teose on avaldanud ka Arved von Taube,⁶ kuid mõlemad neist panevad vähem rõhku Aleksander I teenivatele isikutele. Viimase kümmekonna aasta jooksul on populaarteaduslik huvi kasvanud ka Eestis, venekeelsete autorite hulgas.⁷ Kahjuks ei anna baltisaksa diplomaatide teemal kirjutatud teos täit ülevaadet siinse uurimuse kontekstis olulistele isikutele, keskendudes vaid

¹ T.-A. Tannberg. Maakaitseväekohustus Balti kubermangudes 19. sajandi I poolel, 1806–1856. Tartu, 1996.

² R. Helme. 1812. aasta Eestis ja Lätis. Tallinn, 1990.

³ A. Cerpinska. Rīgas nozīme Krievijas impērijas aizsardzības sistēmā 1812. gada karā. Riia, 2010.

⁴ J. Eckardt. York und Paulucci. Aktenstücke und Beiträge zur Geschichte der Convention von Tauroggen (18./30. December 1812): aus dem Nachlass Garlieb Merkel's. Leipzig, 1865.

⁵ E. Seraphim. Führende Deutsche im Zarenreich. Junker und Dünnhaupt, Berlin, 1942.

⁶ A. von Taube. Die Deutschbalten. Schicksal und Erbe einer eigenständigen Gemeinschaft. Lüneburg, 1991; A. von Taube (toim.). Deutsche Männer des baltischen Ostens. Berlin, 1943.

⁷ M. Gajnullin. Galereja ostzejskix gerojev epoxi napoleonovskix vojn. Istoričeskie portrety. Tallinn, 2013; D. Kopelev. Na službe imperii. Nemtsy i Rossijskij flot v pervoj polovine XIX veka. Sankt-Peterburg, 2010; V. Illjaševič. Pribal' tjtjty na rossijskoj gosudarstvennoj službe. Tallinn, 2009; V. Illjaševič, M. Gajnullin. Pribal' tjtjty na rossijskoj diplomatičeskoj službe. Tallinn, 2005.

mõnele Napoleoni sõdade perioodil tegutsenud diplomaadile, ega ka näiteks Vene Keisririigi välispoliitilisest süsteemist Aleksander I valitsemisajal, keskendudes pigem eluloolistele andmetele. Reinhard Wittram on uurinud erinevaid baltisakslastega seonduvaid probleeme, kuid on süvenenud 19. sajandi teise poolde, kui venestamislaine valguses hakkas baltisakslaste seas üles kerkima omariikluse küsimus.⁸ Heidi W. Whelani uurimus analüüsib baltisakslaste kohanemist 19. sajandi moderniseerimisprotsessiga. Just uurimuse esimene osa, mis keskendub 19. sajandi esimesele poolele, on siinse käsitluse valguses oluline, sest ta rõhutab baltisakslaste sotsiaalse tausta rolli valikute kujundamisel.⁹ Nii võib väita, et diplomaatide, aga ka teiste riigiteenistujate karjäärivalikud olid suures osas mõjutatud perekonnast ja baltisakslaste seas valdavaks olevast aadellikust autundest. John A. Armstrong analüüsib, kuidas baltisakslasi rakendati mitmel erineval moel Vene riigiaparaadi töös, tuues esile samuti sotsiaalse tausta.¹⁰ Üks mainekamaid baltisaksa päritolu ajaloolasi Gert von Pistohlkors,¹¹ nagu ka Wilfried Schlau¹² käsitlevad üldisemaid probleeme, kuid nimetavad samuti baltisakslaste olulisust Vene riigi teenistuses. Kummagi ajaloolase töös ei ole aga huviorbiidis baltisaksa diplomaadid. Ainuke uurimus, mis on mõne diplomaadi tegevust pikemalt

käsitlenud, on Annelise Nölle 1940. aastal Münchenis kaitstud doktoritöö, mis käsitleb olulisemate baltisakslaste mõju Aleksander I ja Nikolai I valitsemisajal.¹³ Kahjuks ei anna see terviklikku pilti üheski kitsamas teemas, kuid on perioodi silmas pidades siinse uurimuse kontekstis siiski ainuke selline.

Olgugi, et baltisaksa diplomaatidest pole kirjutatud ühtegi kitsamaid probleeme käsitlevat eriuurimust, on suure töö baltisakslaste elulugude osas ära teinud Erik Amburger, kelle eelkäijad figureerisid Vene Keisririigi mitmes institutsioonis. Hea näide on „Baltisaksa biograafiline leksikon“, kus leidub üle 3000 üldkirje seas kuulsamate baltisaksa diplomaatide kõrval ka madalama teenistustasemega diplomaatide kohta nende teenistuslehtedel ning mitmetel muudel allikatel põhinevat eluloolist infot.¹⁴ Amburgeri kogutud andmed välismaalaste kohta revolutsioonielusel Venemaal on olemas ka Regensburgi ülikoolis loodud Erik Amburgeri andmebaasis (*Erik-Amburger-Datenbank*).¹⁵ Kasulikud on ka erinevad venekeelsed entsüklopeediad, nagu „Vene biograafiline entsüklopeedia“¹⁶ ja Venemaa sakslaste elulugusid hõlmav entsüklopeedia,¹⁷ kuigi mõlemad sisaldavad vaid tuntumate diplomaatide biograafiaid. Väärtuslikud on need tihtipeale just allikalise poole pealt, aidates leida uut kirjandust. Biograafilist ja genealoogilist informatsiooni

⁸ R. Wittram. *Geschichte der baltischen Deutschen*. Stuttgart und Berlin, 1939. Baltisakslaste küsimus leiab käsitlemist ka Baltikumi ajaloo üldteoses: vt. R. Wittram. *Baltische Geschichte. Die Ostseelände, Livland, Estland, Kurland 1180–1918: Grundzüge und Durchblicke*. München, 1954.

⁹ H. W. Whelan. *Adapting to modernity: family, caste and capitalism among the Baltic German nobility*. Köln, 1999.

¹⁰ J. A. Armstrong. *Mobilized Diaspora in Tsarist Russia. The Case of the Baltic Germans*. – J. R. Azrael (toim.). *Soviet Nationality Policies and Practice*. New York, 1978, lk. 63–104; J. A. Armstrong. *Acculturation to the Russian Bureaucratic elite. The Case of the Baltic Germans*. – *Journal of Baltic Studies* (15) 1984, lk. 119–129.

¹¹ G. von Pistohlkors. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*. Berlin, 1994; G. von Pistohlkors *Die Geschichte der Deutschen in den baltischen Ländern und die westdeutsche Historiographie nach 1945*. Marburg, 2000.

¹² W. Schlau (toim.). *Die Deutschbalten*. München, 1995; W. Schlau. *Sozialgeschichte der baltischen Deutschen*. Köln, 2000.

¹³ A. Nölle. *Zur Wirksamkeit des baltischen Adels in Russland unter Alexander I. und Nikolaus I*. München, 1940.

¹⁴ O. Welding, E. Amburger, G. von Krusenstjern, W. Lenz (toim.). *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon, 1710–1960*. Köln, Wien, 1970. Internetiversiooni leiab aadressilt <http://www.bbl-digital.de/web/start>. Viimati vaadatud 22.03.2016.

¹⁵ Erik-Amburger-Datenbank <http://dokumente.ios-regensburg.de/amburger/?mode=0>, viimati vaadatud 22.03.2016

¹⁶ *Russkij biografičeskij slovar'*. Sankt-Peterburg, 1896–1918.

¹⁷ *Nemcy Rossii. Ėnciklopedia. I–III*. Moskva, 1999–2006.

leiab muidugi ka baltisaksa aadliperekondade väljaannetest. Tuleb rõhutada, et kuigi biograafiline informatsioon on väga oluline isikute ja nende elukäigu kindlakstegemisel, ei leia sealt enamasti täpsemat infot nende rollist ega tööülesannetest Vene Keisririigi diplomaatilises teenistuses.

Ka Vene Keisririigi välispoliitika struktuur ei ole leidnud rahvusvaheliselt väga laialdast kajastamist ning mõistagi on esikohal venekeelsed uurimused. Ministeeriumide loomise 100. aastapäeval, 1902. aastal, ilmus ülevaade välisministeeriumi ajaloost, mis on aktuaalne veel tänapäevalgi.¹⁸ Selles väljaandes avaldati esmakordselt ka Vene Keisririiki kõrgematel positsioonidel esindanud diplomaatide nimekiri. Ministeeriumide loomise 205. aastapäeval ilmus esimene täielik ülevaade erinevate ministeeriumide ajaloost ning oma osa on seal ka välisministeeriumil.¹⁹ Viimane välisministeeriumi esialgset struktuuri kajastav uurimus, mida käesoleva artikli autoril õnnestus konsulteerida, ilmus 2010. aastal.²⁰ Ilmunud on ka kogumik välismaalastest Vene Keisririigi teenistuses,²¹ milles leidub siinse uurimistöö jaoks oluline artikkel sakslastest Vene Keisririigi ministeeriumides ja ka diplomaatilises teenistuses, mis sisaldab eelkõige statistilist informatsiooni.²² E. Amburger on koostanud uurimuse Vene Keisririigi valitsusaparaadist, kus leiab põgusalt käsitlemist ka Vene Keisririigi välisministeeriumi struktuur.²³ Ingliskeelses ajalookirjutuses on siiani kõige sisukamaks uurimuseks USA ajaloolase

Patricia Kennedy Grimstedi monograafia Aleksander I välisministritest,²⁴ mis käsitleb Vene välispoliitika elluviimist kaheksa välisministri tegevuse ajal, vaadeldes ministrite individuaalseid funktsioone ning muutusi välispoliitika elluviimises 19. sajandi esimesel veerandil. Teos käsitleb ka välisministeeriumi struktuuri ning põhineb ulatuslikul arhiivmaterjalil. Samuti on selle uurimuse lisas sisutihhe bibliograafiline essee, kust leiab Läänes avaldatud kirjanduse kõrval ka mitmeid viiteid Vene arhiivialikatele.²⁵

Allikapublikatsioonid, nagu baltisaksa päritolu õigusteadlase ja -ajaloolase F. F. Martensi koostatud kogumikud Vene Keisririigi suhetest teiste Euroopa riikidega²⁶ või NSV Liidus 1960ndatel avaldatud välispoliitika kogumikud²⁷, mis mõlemad sisaldavad kommenteeritud dokumente ja kirjavahetust, on vajalikud rekonstrueerimaks Euroopa olustikku ning selle kujundamisel olulist rolli mänginud isikute tegevust. Mõlemas kogumikus on esindatud ka baltisaksa diplomaadid ning nende kirjad, mis on allikate fragmentaarsust arvesse võttes äärmiselt olulised. Kuigi Ajalooarhiivis leidub mitmete aadliperekondade geneoloogilisi materjale, on nende teenistusajaloo kohta arhiivis infot vähem. Olulisemaks on kindlasti krahv Gustav Ernst von Stackelbergi koostatud kirjad ja ülevaated tema teenistusaastate ajast.²⁸

Baltisakslaste teenistus Vene Keisririigi diplomaatias on niisiis senises ajalookirjutuses jäänud suurema tähelepanuta, mistõttu

¹⁸ Očerki istorii Ministerstva inostrannyx del, 1802–1902. Sankt-Peterburg, 1902.

¹⁹ Ministerskaja sistema v Rossijskoj imperii. K 200-letiju ministerstv v Rossii. Moskva, 2007.

²⁰ M. A. Pridokko. Istoriko-pravovye osobennosti strukturnoj organizacii ministerstva inostrannyx del Rossijskoj Imperii v 1802–1832 gg. – Lex Russica. Naučnye trudy Moskovskoj gosudarstvennoj juridičeskoj akademii im. O. E. Kutafina, 2010, nr. 1, lk. 75–95.

²¹ Nemtsy v gosudarstvennosti Rossii. Sankt-Peterburg, 2004.

²² N. Ivanova. Nemcy v ministerstvax Rossii XIX – načala XX vekov. – Nemcy v gosudarstvennosti Rossii. St. Peterburg, 2004, lk. 48–56.

²³ E. Amburger. Geschichte der Behördeorganisation Russlands von Peter dem Grossen bis 1917. Leiden, 1966.

²⁴ P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I. Political Attitudes and the Conduct of Russian Diplomacy, 1801–1825. Berkeley and Los Angeles, 1969.

²⁵ P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 307–360.

²⁶ F. F. von Martens. Sobranie traktatov i konvencij, zaključennyx Rossijej s inostrannymi deržavami. Sankt-Peterburg, 1874–1909.

²⁷ Vnešnjaja politika Rossii XIX i načala XX veka. Dokumenty Rossijskogo Ministerstva inostrannyx del. Serija pervaja 1801–1815 gg. Moskva, 1960–1972.

²⁸ Perekond Stackelbergi fond. Gustav Ernst von Stackelberg (1766–1850). EAA, f. 1862, n. 2, s. 56 – f. 1862 n. 2 s. 63.

on vaja see lünk täita, ning käesolev artikkel seda ka üritab. Konkreetseid teaduslikke uurimusi ei ole seni ilmunud, kuid mitmed allikakogumikud sisaldavad väiksemaid infokilde, mille alusel on võimalik konstrueerida adekvaatne pilt baltisaksa päritolu diplomaatidest ja nende tegutsemisest. Üllataval kombel ei ole sealset baltisakslaste kohta käivat infot laiemasse teaduskäibesse võetud, kuigi nii mõnigi sündmus on märgilise tähendusega. Allikakogumeid peab aga toetama arhiivmaterjal. Siinses artiklis on kasutatud arhiiviallikaid Eesti Ajalooarhiivist ja Preisi salaarhiivist (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz). Mõlemas arhiivis leiduvaid baltisaksa diplomaate puudutavaid arhiiviallikaid pole siinse artikli autorile teadaolevalt Napoleoni sõdade aegse diplomaatia kontekstis uuemas ajalookirjanduses kasutatud. Need allikad on oma olemuselt peamiselt kirjavahetus Vene ja Euroopa riigimeestega, sisaldades esmast informatsiooni mitmete diplomaatiliste sündmuste kohta, millest baltisakslased osa võtsid.

Baltisakslased Vene Keisririigi teenistuses

Baltisakslastel oli alates 18. sajandist Vene Keisririigi välispoliitilises, sõjalises ja ökononateenistuses väga oluline positsioon. Baltisakslaste värbamine Vene riigi teenistusse algas Peeter I reformidega, mille eesmärgiks oli muuta Venemaa läänelike tavade ja töekspidamistega suurriigiks. Peeter ise oli noorena Lääne-Euroopas ringi reisinud ja vaimustus seal kõigest, selle tagajärjel hakkas ta Venemaal läbi viima muutusi, mis paljude jaoks tundusid radikaalsed. Kuna Venemaal oli Peeter I valitsemisajal vähe haritud mehi, siis rajas ta mitmeid koole, mille õpetaja-

teks said välismaalt pärit haritlased. Peeter ise julgustas aadlikest noormehi läbi tegema samasuguseid reise Lääne-Euroopasse, et seal õppida läänelikke traditsioone, uusi tehnoloogiasid, poliitikat, majandust jpm. Aadlike ajendati elama läänelikus keskkonnas, pidama prantsuspäraseid salongiõhtuid koos Lääne heliloojate muusika ja prantsuspärase söökidega ning kandma läänelikke rõivaid.²⁹ Venemaa ühiskonnas toimus Peeter I valitsemisajal suur muutus ning tema ideid ja eesmärgi kandsid edasi ka tema järeltulijad.

Et võimalikult kiiresti reforme läbi viia ja saavutada euroopastumine, hakati vaatama äsja vallutatud Balti provintside ja seal aastasadu elanud baltisaksa aadli poole. Saksa ajaloolane Hubertus Neuschäffer kirjutab, et Põhjasõjaga Vene riigi alla läinud Balti provintsid mängisid Venemaa moderniseerimises ja euroopastumises otsustavat rolli, olles sillaks Euroopa ja Venemaa vahel.³⁰ Sealsed baltisakslased olid juba aastasadu läänelikus kultuuriruumis elanud, kasvanud üles läänelike töekspidamiste keskel ja valdavalt Lääne-Euroopa haridusega. Olles üle saja aasta Rootsi riigi alamad, kelle huve ja autonoomiat Balti kubermangudes oli lubanud Rootsi riik kaitsta, said baltisakslased vabalt oma kultuuri ja tavasid arendada. Säilinud olid või taastati majandus- ja kultuurisidemed Saksa linnadega, paljud aadliperedest pärit noormehed said hariduse Saksa ülikoolidest. Lühidalt öeldes, Vene riigivõim lootis baltisakslaste majanduslikku ja kultuurilist edu võrreldes Vene üldrahvastiku ja eliidiga ära kasutada, pakkudes neile institutsionaalset raamistikku.³¹ Selles kõiges nägi Peeter head võimalust impeeriumi moderniseerimiseks ning Balti provintsidest sai Venemaa reformide taimelava.³²

Kuigi baltisakslased olid kultuurilises

²⁹ N. Riasanovsky. *A History of Russia*. Oxford, 2000, lk. 221.

³⁰ H. Neuschäffer. *Russland und Europa. Modernisierung und Europäisierung von Peter I. bis zum Krimkrieg*. – B. Meissner, A. Eisfeld (toim.). *Der Beitrag der Deutschbalten und der städtischen Russlanddeutschen zur Modernisierung und Europäisierung des Russischen Reiches im 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Köln, 1996, lk. 42.

³¹ J. A. Armstrong. *Mobilized Diaspora in Tsarist Russia*, lk. 65.

³² M. Laur, T. Tannberg, H. Piirimäe, S. Vahre (toim.). *Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni*. Tartu, 2003, lk. 63.

mõttes lääneeurooplased, olid nad siiski Vene Keisririigi alamad ja teenisid tingimusteta keisrit, saades vastutasuks mitmeid privileege ja kindlustades sellega oma positsiooni provintsitasandil.³³ Nad kohanesid 18. sajandi alguses kiiresti uue võimuga, kuid ka Vene keskvoim tuli neile vastu, teades, et ei saa enda vastu pöörata nii olulist rahvusgrupp, keda oli riigi ümberstruktureerimiseks hädasti vaja. Selleks nõustuti jätma baltisakslastele alles kõik nende õigused, mis Rootsi ajal kehtisid.³⁴ Balti erikord kindlustas aadli ja linnakodanike lojaalsuse uuele võimule ning baltisaksa aadlist kujunes keisrivõimu ustav tugi.³⁵ Seetõttu tuli pärast Põhjasõda ja Balti provintside liitmist Vene Keisririigiga oluliselt juurde sakslasi, kes uutesse Vene provintsidesse sisse rändasid. See sisseränne pidurdus alles 19. sajandi keskel.³⁶ Baltisakslaste suhtumist Vene riiki ilmestab hästi vabahärra Otto Friedrich von Stackelbergi (1731–1802) 1750. aastal Göttingenis õpingute ajal ilmunud ülistus Peeter Suurele, milles ta räägib „pühadest kohustustest Vene Keisririigi kui isamaa ees“.³⁷ See oli suunatud baltisakslastele, kelle jaoks oli ühelt poolt oluliseks Balti provintside autonoomia, kuid teiselt poolt truudus ja ustavus keisri teenistuses.

Venelaste ja baltisakslaste vahel oli 18. sajandi esimesel poolel suur kultuuriline lõhe ning niikauaks, kuni venelased suutsid Peeter I läbi viidud muudatustega kohaneda, värvati riigiteenistusse teiste välismaalaste kõrval ka baltisakslasi, kes olid haritumad ning Euroopa olustikuga kursis. Kuid 18. sajandi lõpuks ja 19. sajandi alguseks oli ka Venemaal peale kasvanud oluline hulk haritud mehi, kes olid Lääne-Euroopas hariduse

saanud, kes kõnelesid prantsuse keelt ja keelel olid tekkinud ulatuslikud poliitilised ja majandussidemed Lääne-Euroopas. Seda lõhet aitas 18. sajandi lõpus vähendada ka asehalduskorra kehtestamine 1783. aastal, mis kärpis oluliselt baltisaksa aadli erioigusi. See jäi kehtima 1796. aastani. Eriti suurel hulgal baltisakslasi teenis Vene Keisririigis aga just 19. sajandi esimesel poolel, kui võimul olid Aleksander I ja Nikolai I, kelle isa, keiser Paul I, andis oma valitsemisajal baltisakslastele tagasi nende privileegid, taastades sellega Balti erikorra. Baltisakslaste intellektuaalseks keskuseks sai 1802. aastal taasavatud saksakeelne Tartu Ülikool, kus põimusid erinevad vaated läänest ja idast. Tartu ülikooli tähtsust keisririigis kinnitab statistika, mis näitab, et Aleksander I valitsemisajal astus Vene Keisririigi tsiviilteenistusse 46 ja sõjaväeteenistusse (ohvitseriks) 36 Tartu ülikoolis hariduse saanud baltisakslast, kellest vastavalt 14 ja 20 saavutasid vähemalt teenistuse IV klassi.³⁸ Kuigi Balti erikord jäi püsima kuni Aleksander III valitsemisajani, mil algas venestamislane, jäid baltisakslased Vene Keisririigi lõpuni oluliseks osaks riigi valitsusaparaadis.

19. sajandil, eriti just Napoleoni sõdade ajal, oli ka baltisaksa soost sõjaväelaste hulk Vene Keisririigis erakordselt suur. Baltisaksa soost sõjaväelasi teenis erinevates auastmetes, kuid kõige kuulsam neist on kindlasti vürst Michael Andreas Barclay de Tolly, kellest sai koguni sõjaminister.³⁹ 69 baltisaksa soost kindrali⁴⁰ kõrval teenis Vene Keisririigi sõjaväes veel mitmeid teisigi, ka neid, kellest hiljem said diplomaadid. Peale sõjaväelaste teenis keisririiki ka teistel ametitel baltisakslasi, kellest nii mõnedki said 19. sajandil

³³ J. A. Armstrong. Acculturation to the Russian Bureaucratic elite, lk. 120–121.

³⁴ S. F. Starr. Tsarist Government. The Imperial Dimension. – J. Z. Azrael (toim.). Soviet Nationality Policies and Practices. New York, 1978, lk. 20.

³⁵ M. Laur, T. Tannberg, H. Piirimäe, S. Vahre (toim.). Eesti ajalugu IV, lk. 63.

³⁶ R. Wittram. Baltische Geschichte der baltischen Deutschen, lk. 111.

³⁷ H. Neuschäffer. Russland und Europa, lk. 44.

³⁸ J. A. Armstrong. Mobilized Diaspora in Tsarist Russia, lk. 76.

³⁹ Vt. R. Helme. Kindralfeldmarssal Barclay de Tolly.

⁴⁰ A. von Taube. Die Deutschbalten, lk. 70. Vene sõjaajaloolane V. M. Bezotosnoi annab kindralite arvuks 76, sealhulgas 45 Liivimaalt, 21 Eestimaalt ja 10 Kuramaalt. Vt. V. Bezotosnyj. Zakalennye epoxoj. Rossijskij generalitet Aleksandra I. Moskva, 2015, lk. 202–203.

ministriks erinevates valdkondades.⁴¹ Kui toetada eelnevat üldisema statistikaga, siis on arvatud, et 18–33% Vene Keisririigi eliidist (kõrgemad õukonnateenistujad, sõjaväelased ja tsiviilteenistujad) 18. sajandi lõpus ja 19. sajandil olid saksa päritolu, kuigi paljudel neist polnud saksa diasporaaga kultuurilist sidet.⁴² Siit tekibki küsimus, miks oli just 19. sajandi alguses (balti)saksa päritolu riigiteenistujate hulk nii suur, kui ka Venemaal oli välja kujunenud arvestatav kaader? Seda küsimust proovib käesolev artikkel uurida diplomaatilise teenistuse puhul.

19. sajandi esimene pool on baltisakslaste uurimiseks hea pinnas, mille alusel saab vaadelda baltisaksa aadli teenistust Vene Keisririigis põhjalikult. Seda perioodi on iseloomustatud sõnapaariga „truudus keisririigile“, sest just sel perioodil teenis Vene Keisririiki suurel hulgal kõrgeid baltisaksa soost ametnikke ning baltisaksa aadli patriotism Vene Keisririigi suunas oli kõige siiram ja elavam – paljude sakslaste silmis täitis Vene Keisririik „Euroopa ülesannet“ ning baltisakslased teenisid oma keisrit ehtsa pühendumusega.⁴³ Kõrgpunkti saavutas selline patriotism Napoleoni sõdade ajal, mil Preisimaa riigikantsler Karl August von Hardenberg kirjutas 1807. aastal Riias oma kuulsa memorandumi Preisimaa reorganiseerimisest,⁴⁴ mil Preisimaa kuninganna Luise pidas baltisaksa valgustajat Garlieb Merkelit tema Riias ilmunud Napo-

leoni-vastaste kirjutiste tõttu „viimaseks Saksamaa hääleks“ ning mil Preisimaa feldmarsal krahv von Gneisenau töötas 1812. aastal Riias välja memorandumi Vene Keisririigi sõjaväest.⁴⁵

Vahepõige: Vene Keisririigi välisministeeriumi loomine ja struktuur

Enne kui lähemalt rääkida baltisaksa diplomaatidest Aleksander I valitsemisajal, tehtagu vahepõige Vene Keisririigi välisministeeriumi loomisse ja diplomaatilise teenistuse struktuuri 19. sajandi alguses. Et seada Vene teenistuse eripärad ja baltisaksa küsimus laiemasse Euroopa konteksti, tuleb seda lühidalt võrrelda ka teiste Euroopa suurriikidega.

1802. aastal loodud Vene Keisririigi välisministeeriumi⁴⁶ (*Ministerstvo inostrannõh del Rossijskoj imperii*) struktuuri korraldamine võttis teiste ministeeriumidega võrreldes palju kauem aega ning kuni 1830. aastate alguseni ei olnud sel 1802. aasta ministeeriumide loomise manifesti⁴⁷ järgi formuleeritud struktuuri.⁴⁸ Et mitte halvata keerulises poliitilises olukorras välispoliitika elluviimist, võttis välisministeerium esialgu üle oma eelkäija, Välisasjade Kolleegiumi struktuuri. Selle töö oli aga kohmakas ning 1801. aastal seda vahetult enne ministeeriumide reformi juhtima asunud Viktor Kotšubei⁴⁹ oli büro-

⁴¹ Nt. välisminister krahv Andreas Eberhard von Budberg (1750–1812), haridusminister vürst Karl Christoph von Lieven (1767–1844), rahandusminister krahv Michael von Reutern (1820–1890), justiitsminister krahv Konstantin von der Pahlen (1830–1912) jt.

⁴² J. A. Armstrong. Mobilized Diaspora in Tsarist Russia, lk. 75.

⁴³ A. von Taube, E. Thomson, M. Garleff. Die Deutschbalten – Schicksal und Erbe einer eigenständigen Gemeinschaft. – W. Schlau (toim.). Die Deutschbalten, 1995, lk. 69–70.

⁴⁴ K. A. von Hardenberg. Über die Reorganisation des Preußischen Staats, verfasst auf höchsten Befehl Sr. Majestät des König. Riia, 12. september, 1807. Täistekst http://www.staatskanzler-hardenberg.de/quellentexte_riga.html#IX, vaadatud 31.10.2015.

⁴⁵ A. von Taube, E. Thomson, M. Garleff. Die Deutschbalten, lk. 69.

⁴⁶ Vt. Välisministeeriumi loomise kohta: P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 25–28; Z. P. Shakibi. Central Government. – Cambridge History of Russia Volume 2. Imperial Russia, 1689–1917, lk. 427–448; M. Raeff. Understanding Imperial Russia. New York, 1984; E. Amburger. Geschichte der Behördeorganisation Russlands von Peter dem Grossen bis 1917, lk. 128–129; Ministerskaja sistema v Rossijskoj imperii, 2007.

⁴⁷ Manifesti täistekst: Ministerskaja sistema v Rossijskoj imperii, lk. 14–17.

⁴⁸ Ministerskaja sistema v Rossijskoj imperii, lk. 291.

⁴⁹ Krahv (hiljem Prints) Viktor Kotšubei (1768–1834) oli Vene riigimees ja keiser Aleksander I lähikondlane. Kuulus Salakomiteesse, mis töötas välja valitsusreformi põhijooned. Ta oli diplomaatilise taustaga ning töötas välisministrina aastatel 1801–1802, siseministrina kuni 1812. aastani ja uuesti 1819–1825.

kraatiat kirjeldades äärmiselt kriitiline: „Saadetised, kirjad, ankeedid – kõike peab tegema minister, sellist olukorda teistes riikides pole. Igal pool mujal minister mõtleb, käsib, dikteerib, korrigeerib, peab nõu, arutab ja võtab osa kohtumistest nõunikega, aga Venemaal peab ta olema ka ametnik, mis siis, et Välisasjade Kolleegiumis on 300 töötajat, kui mitte arvestada välismissioone ja Moskva arhiive.“⁵⁰ Sisulisi muudatusi viidi Aleksander I ajal läbi järk-järgult ning alles 1832. aastal, kui võimul oli Nikolai I, sai Vene Keisririigi välisministeerium täiesti uue, vastavalt vajadustele loodud struktuuri.⁵¹ 1860. aastate reformide käigus muudeti ministeeriumide süsteemi veelgi ning selleks ajaks olid Peeter Suure aegsed struktuurid täielikult välja vahetatud.

Sisemise struktuuri koha pealt kujutas 1802. aastal loodud ministeerium endast püramiidi, mis oli modelleeritud Napoleoni armee järgi: minister võis abi küsida oma alluvatel, kelleks olid suuremate osakondade juhatajad, kellel oli omakorda oma alal arvestatav autonoomia; ministeeriumi ülesandeid ja funktsioone koordineeris omakorda nõukogu, mis koosnes samadest osakonnajuhatajatest, kes käisid regulaarselt koos ja pöördusid kõikide probleemidega ministri poole.⁵² Ministeerium koosnes mitmest osakonnast, mis tegelesid esindustega suhtlemisega, diplomaatilise korrespondentsiga, protokollidega, finantsküsimustega, suhtlusega teiste valitsusasutuste vahel ja arhiivi haldamisega Moskvast.⁵³ Välisministeeriumi loomisel asus selle etteotsa välisminister, kellel oli kuni 1810. aastani ka abi ehk ase-

minister. Esialgne ministeerium koosnes sala- ja avalikust teenistusest ning viimases oli neli allosakonda: perekondlike asjade osakond, Aasia osakond, varade ja jooksvate küsimuste osakond ja tseremoniaalosakond.⁵⁴ 1809. aastal lisati ministeeriumi struktuuri konsulaarteenistus.⁵⁵ 1817. aastal sai varade ja jooksvate küsimuste osakond eraldiseisvaks üksuseks, sama tehti 1819. aastal Aasia osakonnaga,⁵⁶ sest nn. idaküsimus muutus Venemaa jaoks järjest rohkem põletavaks ning idapoolsete uute valduste haldamiseks oli vaja eraldi organit.⁵⁷ 1820. aastal loodi veel Aasia komitee, millest 1827. aastal sai püsiv institutsioon.⁵⁸ 1823. aastal loodi Aasia osakonna juurde allosakond idamaiste keelte õppimiseks.⁵⁹ 10. aprillil 1832 kujundati välisministeerium lõplikult ümber.

Nagu näha, oli Vene Keisririigi välisministeerium keerukas ja laialivalgav organisatsioon. Grimsted kommenteerib, et „paberil andis see organisatsiooni mõõdu välja, kuid praktikas oli ühelt poolt tihtipeale raske vahet teha osakondade ülesannete vahel, teiselt poolt ristusid käsuliinid, mida põhjustas mõttetu ja ülepingutatud auastmete ja funktsioonide süsteem – mahajäämus ja ebaefektiivsus olid suured.“⁶⁰ Välisministeeriumi töö oli nii halvasti korraldatud, et Vene saadik Londonis Simon Vorontsov, kes võttis ideaaliks Suurbritannia asutuse, julges seda ka välja öelda: kodune ministeerium olevat „kohutavas korralageduses“.⁶¹ Vene diplomaatidel, kes töötasid Euroopas, oli kerge võrdlusi tuua, sest nad olid Lääne-Euroopa institutsioonide tegevusega hästi kursis.

Vene välisministeeriumi üheks probleem-

⁵⁰ P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 84.

⁵¹ Očerki istorii Ministerstva inostrannyx del, 1802–1902, lk. 72.

⁵² M. Raeff. Understanding Imperial Russia..., lk. 116.

⁵³ P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 25.

⁵⁴ E. Amburger. Geschichte der Behördeorganisation Russlands von Peter dem Grossen bis 1917, lk. 128–129.

⁵⁵ Samas, lk. 128–129.

⁵⁶ Ministerskaja sistema v Rossijskoj imperii, lk. 291.

⁵⁷ P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 25.

⁵⁸ E. Amburger. Geschichte der Behördeorganisation Russlands von Peter dem Grossen bis 1917, lk. 129.

⁵⁹ Samas, lk. 129.

⁶⁰ P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 25–26.

⁶¹ Simon Vorontsov oma vennale Aleksander Vorontsovile 15. novembril 1802. P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 26.

seks kohaks oli ka ülerahvastatus. Ministeeriumis töötas suur hulk ametnikke: kodifitseerijaid, tõlke, kopeerijaid jt.⁶² Kotšubei on hinnanud, et ministeeriumi töötajate arv ulatus umbes kolmesajani, kust olid välja arvatud Moskva arhiivitöötajad ja välisteenistuses viibivad diplomaadid ja ametnikud.⁶³ Briti ajaloolane M. S. Anderson on Vene välisministeeriumi töötajate arvu hinnanud rohkem kui kahekordseks, öeldes, et „välisministeerium Peterburis oli 19. sajandi esimestel dekaadidel naeruväärselt ülerahvastatud: Aleksander I valitsusajal anti näivat tööd rohkem kui 700 inimesele (k.a. poeet Puškin), kellest paljudel polnud mingeid ülesandeid“.⁶⁴ Võrreldes Vene institutsiooni teiste Euroopa suurriikide omadega, siis oli Suurbritannia välisministeeriumis 1822. aastal 28 töötajat ning Prantsuse välisministeeriumis oli 1800. aastal 55 töötajat.⁶⁵ Seega ei tule üllatusena Simon Vorontsovi kurtmine, et Vene välisministeerium „koosnes rohkemast töötajatest kui kõikide Euroopa riikide välisministeeriumid kokku“.⁶⁶ Ministeeriumi ülerahvastatusest ja töötajate ebapiisavast väljaõppest tulenes ka selle ebaefektiivsus, mis põhjustas omakorda laiaulatuslikku korruptsiooni. Prantsuse suursaadik Peterburis Auguste Ferron de la Ferronnays tõdes, et korruptsioon oli niivõrd ulatuslik ja organiseeritud, et „töenäoliselt polnud ühtegi valitsusametnikku, kellel polnuks oma hinda“.⁶⁷ Ametikohti jagati paljudes riigiametites endiselt isikliku teenena, mis tähendas seda, et nii mõnedki teenistujad ei olnud oma tööülesannetes pädevad ning kuna diplomaatilisse teenistusse määramine oli kõige kõrgema prestiižiga, olid mitmed ametnikud ebapä-

devad.⁶⁸ Vorontsovi paberite hulgas leiduvad väliskolleeegiumi ja välisministeeriumi töötajate nimekirjad aastatest 1801–1803 näitavad, et välisministeeriumi loomise esimesel aastal ei viidud läbi ühtegi organisatsioonilist ega struktuurilist muutust.⁶⁹ Kuna välisministeeriumi töö oli Aleksander I ajal kohmakas, langes suurem vastutus Euroopas viibivatele diplomaatidele. Olgugi, et ametlikult kuulusid saadikud välisministeeriumi struktuuri, olid nad iseseisvad ja nende suhtlus nii välisministri kui ka keisriga ei jäänud bürokraatlike asjaajamiste taha.

Baltisakslased Vene Keisririigi välisteenistuses

19. sajandi alguses oli Vene Keisririigi välispoliitilises teenistuses suurel hulgal välismaalasi. Näiteks välisministritena teenisid välismaalased Vene riiki üle poole Aleksandri valitsemisajast. Aleksander I ütles selle õigustuseks nii:

„Kui ma ei kasuta välismaalaste abi, kes on tuntud ja kelle oskused on tõestatud, hääbub see niigi väike võimekate meeste hulk [– – –] Mida oleks Peeter I teinud, kui ta poleks välismaalasi palganud? Ma saan aru, et see ei ole parim variant, kuid [– – –] kuidas me saame sündmusi edasi lükata nii kauaks, kui meie enda rahvuskaaslased on tasemel?“⁷⁰

Mitmed välismaise päritoluga diplomaadid olid väljaõppe saanud välismaal ja teeninud varem koguni teisi riigipäid. 1815. aastal toimunud Viini Kongressist Vene delegatsioonis osa võtnud sõjaväelane ja hilisem ajaloolane Aleksander Mihhailovski-Danilevski kirjutas:

„Venemaa on ainuke riik maailmas, mille

⁶² P. K. Grimsted. *The Foreign Ministers of Alexander I*, lk. 26.

⁶³ Viktor Kotšubei Simon Vorontsoville. 21. november, 1801. P. K. Grimsted. *The Foreign Ministers of Alexander I*, lk. 26.

⁶⁴ M. A. Anderson. *The Rise of Modern Diplomacy, 1450–1919*. London, 1993, lk. 111.

⁶⁵ P. K. Grimsted. *The Foreign Ministers of Alexander I*, lk. 26. Töenäoliselt on nende arvude all mõeldud ametnikke, kes töötasid ministeeriumis kohapeal.

⁶⁶ Simon Vorontsov Aleksander Vorontsoville 8. november, 1803. P. K. Grimsted. *The Foreign Ministers of Alexander I*, lk. 27.

⁶⁷ La Ferronnays Pasquierile. 10. aprill, 1820. P. K. Grimsted. *The Foreign Ministers of Alexander I*, lk. 27.

⁶⁸ P. K. Grimsted. *The Foreign Ministers of Alexander I*, lk. 27.

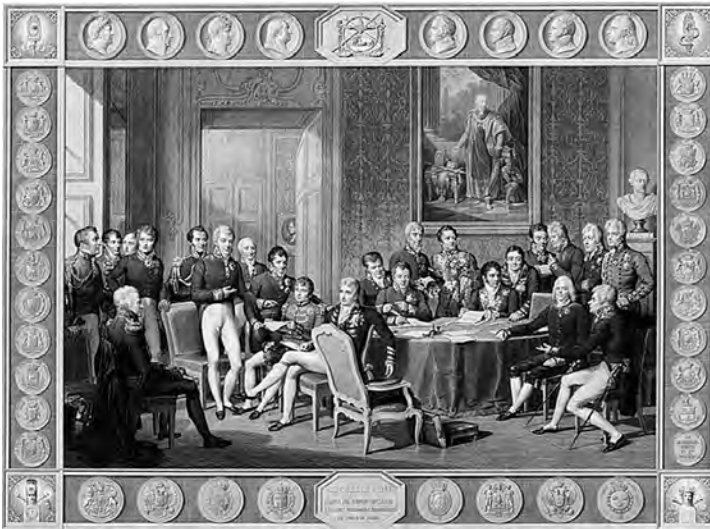
⁶⁹ Vorontsovi paberid Vanade Aktide Keskarhiivis. P. K. Grimsted. *The Foreign Ministers of Alexander I*, lk. 84.

⁷⁰ P. K. Grimsted. *The Foreign Ministers of Alexander I*, lk. 28.

diplomaatiline korpus koosneb suures osas välismaalastest. Mõned neist ei räägi vene keelt, mõned on Venemaast vaid Peterburi linna näinud. Ma tegin ühes aastaraamatus kindlaks, et 73 ametnikust erinevates suursaatkondades on vaid 16-l vene nimi. [– – –] Ei ole isegi võimalust, et käesoleval aastasajal täidetakse diplomaatilisi positsioone vene rahvusest meestega, sest need noored mehed, kes praegu erinevates esindustes teenivad ning end kõrgematel positsioonidel teenimiseks ette valmistavad, tulevad võõramaistest perekondadest, osalt ka Läänemere provintsidest. [– – –] See klass inimesi on tavaliselt hea haridusega, mis põhineb kosmopoliitsetel alustaladel. Nad teavad palju, aga ei tunneta Venemaad. Nende mõistus ja süda ei ole täidetud ei ehtsast armastusest isamaa vastu, kiindumusest trooni vastu ega austusest vene tavade ja kommete vastu.⁷¹

Sellest Vene päritolu riigitegelase poolt kirjutatust võib välja lugeda mõningast kriitikat nii Vene riigi kui ka nende välismaa-

laste suhtes, kes Vene riiki esindasid. Samas näeb sellest ka, et Mihhailovski-Danilevski hindab nende kogemusi kõrgelt, kuid leiab siiski, et nad ei vasta täielikult traditsioonilistele Vene ootustele ega kommetele. Kui vaadelda veel statistikat, siis Vene ajaloolase ja diplomaadi Sergei Tatištševi (1846–1906) järgi oli 1829. aastal 68% diplomaatilisest positsioonidest täidetud välismaalastega, 1854. aastal oli see tõusnud juba 81%-le.⁷² Aastatel 1801–1917 oli Vene riigil kokku 484 suursaadiku, saadiku, minister-residenti või asjuri positsiooni, millest 184 ehk koguni 38% täitsid sakslased.⁷³ Eriti suur sakslaste ja baltisakslaste hulk Vene välisministeeriumis ja diplomaatilises korpuses oli aastatel 1814–1856, kui välisminister oli saksa päritolu krahv Karl Robert von Nesselrode.⁷⁴ Suur osa sakslasi teenis just nõuandvates rollides, kuid E. Amburgeri andmete järgi oli 1848. aastal „koguni üheksa kõrget Vene esindajat baltisakslased, sealhulgas Londonis, Pariisis, Viinis ja Berliinis“.⁷⁵

Jean Godefroy, Viini kongress (1819). Krahv Gustav Ernst von Stackelberg istub paremalt esimesena, tema perekonnavapp on paremas servas altpoolt kuues.⁷⁶

⁷¹ T. Schiemann. *Geschichte Russlands Unter Kaiser Nikolaus I. Kaiser Alexander I. und die Ergebnisse seiner Lebensarbeit*. Berlin, 1904, lk. 547–548.

⁷² *Ministerskaja sistema v Rossijskoj imperii*, lk. 294.

⁷³ N. Ivanova. *Nemcy v ministerstvax Rossii XIX – načala XX vekov*, lk. 50–51.

⁷⁴ *Ministerskaja sistema v Rossijskoj imperii*, lk. 295.

⁷⁵ E. Amburger. *Die Deutschen im Russischen Reich und in der Sowjetunion. – Deutsche im Nordosten Europas*. Köln, 1991, lk. 28.

⁷⁶ Eesti Kunstmuuseum. EKM j 6962 VG 2386. Fail asub: <http://muis.ee/museaalview/103930>. Viimati vaadatud 07.04.2016.

Miks olid baltisakslased Vene Keisririigi diplomaatilises teenistuses nii kõrgelt hinnatud? Ühelt poolt saab sellele vastuse eelmises peatükis, mis näitab, et Vene riiki teeninud baltisakslastel olid omadused, mida vene päritolu riigiteenistujatel polnud. Teiselt poolt ei tasu aga unustada, et Vene diplomaatilise teenistuse struktuur oli 19. sajandi alguses alles suures muutumises. Seetõttu peeti oluliseks baltisakslaste haridustaset, mida saaks ära kasutada just välisministeeriumi efektiivse funktsioneerimise ja organisatoorse poole väljatöötamisel. Samal põhjusel värvati ka mitmetele madalamatele teenistusastmetele baltisaksa diplomaate. Kõrgemad diplomaatilised esindajad olid tihtipeale ka sõjaväelise taustaga, sest läbirääkimistel ei olnud oluline mitte ülikooliharidus, vaid isikuomadused. Vene päritolu diplomaatidega võrreldes oli baltisaksa diplomaatidel, kes said hariduse enamjaolt Saksa ülikoolidest, suur eelis, kuna Venemaa ülikoolisüsteem oli veel 19. sajandi alguses välja kujunemata.

Et baltisakslaste jaoks oli keisririigi ajaloole vältel olnud kõige viljakamaks pinnaseks karjääri teha just sõjavägi, siis valisid paljud baltisakslased enne diplomaatilise karjääri alustamist sõjaväelise tee. Kuigi enamik baltisaksa päritolu noormehi astus enne või pärast õpinguid sõjaväkke, asusid paljud neist pärast mõneaastast teenistust teistesse ametitesse. Nii olid mitmed diplomaadid, ametnikud, Balti provintside poliitikud, õukonnateenistujad jpt. sõjalise väljaõppega ja suure tõenäosusega osa võtnud ka lahingutegevusest. Kõige paremaks näiteks on ehk Christoph Heinrich von Lieven, kes tegi karjääri kõrge sõjaväelasena, saades koguni keisri adjutan-diks, kuid määrati siis saadikuks Preisimaale, sest sõjaväeteenistuses saavutatu ning keisri lähikonnas viibimine andsid talle suure eelise.

19. sajandi diplomaate ühendasid mitmed faktorid ning tegelikult olid Euroopa diplomaadid väga sarnase taustaga. Prant-

suse keele rääkimise, sarnaste sotsiaalsete ja kultuuriliste väärtuste, jõukuse ja aristokraatliku päritolu või neile omistatud tiitlite kaudu kuulusid ka Vene diplomaadid sotsiokultuuriliselt ühtsesse Euroopa *corps diplomatique*'i.⁷⁷ Ka baltisaksa diplomaatide oluliseks ühisenimetajaks oli 19. sajandi alguses keel. Kuigi saksa keel saavutas 19. sajandi alguseks tugeva positsiooni, oli baltisakslaste seas valdavaks prantsuse keel. Omavaheline suhtlus toimus tihtipeale prantsuse keeles ning ametialaselt oli see samuti esmane suhtlusvahend, sest vene keelt baltisakslased üldiselt ei vällanud. Heaks näiteks on Gustav Ernst von Stackelberg, kelle korrespondents ja märkmed on enamjaolt prantsuse keeles. Kuid neid näiteid on veelgi, sest vene keel muutus alles alates 19. sajandi keskpaigast baltisakslaste hulgas järjest kasulikumaks ja atraktiivsemaks.⁷⁸

Suur osa Vene riigi teenistuses olevaid välismaist päritolu diplomaate oli elanud ja reisinud Euroopas, sest diplomaatilised positsioonid olid oluliselt püsivamad kui tänapäeval. Vene Keisririigi diplomaadid tundsid end Euroopa salongides kui kodus, kuna olid omavahel tihtipeale ka personaalselt tuttavad.⁷⁹ Seda väidet kinnitab kas või Karl von Nesselrode, kellel tekkisid sõprussidemed mitmete Euroopa ja Vene diplomaatide ja riigimeestega,⁸⁰ kaasa arvatud Gustav Ernst von Stackelbergiga. Baltisakslaste kasuks räägib siin ka asjaolu, et tihti teenisid kõrgetel diplomaatilistel positsioonidel nende eelkäijad ning mitmed baltisaksa diplomaadid kasvasid üles oma isa teenistuskohades.

Tuli ette, et ametit „pärandati“ edasi lausa kolm põlvkonda. Aleksander I valitsemisajal olid tähtsamateks sellisteks perekondadeks von Stackelbergid ja von Krüdenerid. Nii oli näiteks krahv Gustav Ernst von Stackelbergi (1766–1850) isa Otto Magnus von Stackelberg diplomaat Katariina II valitsemisajal, teenides saadikuna nii Poolas kui ka Rootsis

⁷⁷ P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 15.

⁷⁸ J. A. Armstrong. Acculturation to the Russian Bureaucratic elite. The Case of the Baltic Germans, lk. 125.

⁷⁹ P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 15–16.

⁸⁰ K. A. von Nesselrode. Des Russischen Reichskanzlers Grafen Nesselrode Selbstbiographie. Mittler, Berlin, 1866, lk. 10–11.

ning osaledes Poola jagamisel. Gustav Ernsti enda esimene diplomaatiline positsioon oli just Varssavis, kus ta töötas oma isa juhitavas saatkonnas. Ka Gustav Ernsti pojast, Ernst Johann von Stackelbergist, kes kasvas üles Viinis ja Napolis, sai hiljem diplomaat, muu hulgas ka oma isa endises teenistuskohas Viinis. Paul von Krüdeneri isa Burchard Alexius Konstantin von Krüdener teenis saadikuna Kopenhaagenis, Madridis ja Berliinis. Friedrich Alexander von der Pahleni isa, vabahärra Peter Ludwig von der Pahlen (1745–1826), kes on tuntust kogunud eelkõige seoses keiser Paul I surmaga, oli sõjaväelase taustaga, kuid pidas pärast Vene-Rootsi sõda (1788–1790) ka rahuläbirääkimisi ning oli aastatel 1792–1795 Stockholmis missioonil. Väislahetuses pidi Vene diplomaat olema küllaltki iseseisev, mis tulenes eriti Napoleoni sõdade ajal postisaadetiste aeglasest liikumisest ja spionaažist. Aleksander I saatis diplomaatidele vaid üldisi juhiseid, mida diplomaat pidi ise interpreteerima ning selle põhjal otsuseid vastu võtma. Ühele saadikule kirjutas Aleksander: „Pange hoolikalt tähele, mida ma Teile kirjutan, ja tehke oma otsused sellest tulenevalt; ma olen liiga kaugel, et Teile igal momendil juhiseid anda, Teie enda tarkus peab aitama.“⁸¹ Ka selles osas oli baltisaksa diplomaat karastunud, olles juba tuttav välismaailmas toimuvaga ning tundud oma kiire kohanemisevõime poolest, mida toetas nende üldine sotsiaalne taust, alates perekonnast ja kasvatusesest ning lõpetades formaalse ülikoolihariduse ja sõjalise teenistusega.

Riik	Diplomaate	Baltisakslasi	%
Šveits	3	2	66,7
Preisimaa	5	3	60
Suurbritannia	2	1	50
Saksimaa	3	1	33,3
Baden ja Württemberg	7	2	28,6

Baieri	4	1	25
USA	4	1	25
Holland	8	2	25
Portugal	5	1	20
Austria	6	1	16,7
Rootsi	6	1	16,7
Mõlema Sitsiilia Kuningriik	6	1	16,7
Prantsusmaa	5	0	0
Taani	2	0	0
Hispaania	7	0	0
Vestfaali	2	0	0
Hessen	2	0	0
Hansalinnad	1	0	0
Sardiina Kuningriik	5	0	0
Püha Tool	2	0	0
Rooma Keisririigi Riigipäev	1	0	0
Gdansk	1	0	0
Krakow	1	0	0
Türgi	6	0	0
Pärsia	1	0	0
Kokku	95	17	17,9

Tabel 1. Baltisakslaste osakaal Vene Keisririigi diplomaatilises korpuses Aleksander I valitsemisajal.⁸²

Baltisaksa diplomaadid Napoleoni sõdade aegsete poliitiliste sündmuste keerises

Aleksander I valitsemisaega mõjutas suures osas üleeuroopaline sõjaseisukord, mis kaasnes Napoleoni sõdadega. Kuigi Venemaa ei olnud Napoleoniga pideval sõjalalal, oli diplomaatiline olukord siiski ärev ja oma välispoliitikat prooviti ellu viia mitmel erineval

⁸¹ Aleksander I Pavel Tšitšagovile. P. K. Grimsted. The Foreign Ministers of Alexander I, lk. 18.

⁸² Statistiline tabel põhineb E. Amburgeri uurimuses asuvale nimekirjale, kust on aastate lõikes välja selekteeritud kõrgemate teenistusastmetega baltisaksa diplomaadid, kes teenisid käesolevas artiklis vaadeldaval perioodil. Vt. E. Amburger. Geschichte der Behördeorganisation Russlands von Peter dem Grossen bis 1917, lk. 440–464.

rindel, sest Venemaa kui suurriigi rahvusvahelised huvid olid laiad. Et saada täpsemat ülevaadet baltisaksa diplomaatide hoiakutest, tuleb kõigepealt konstrueerida tervikpilt olulisematest diplomaatilistest sündmustest, millest baltisakslased osa võtsid. Kuigi Vene riigi esindajatel oli veel mitmeid erineva tähtsusega ülesandeid, mida olulisemate sündmuste kõrval täide viidi (näiteks passide organiseerimine välismaistele isikutele, kes soovisid Venemaale reisida, keiserlike perekonnaliikmete vastuvõtmine ja saatmine nende reisidel või majanduslikud ja sõjavangidega seotud küsimused), siis siinkohal keskendutakse eelkõige sündmustele, mis mõjutasid riikidevahelisi suhteid. Selline sündmuste konstrueerimine on vajalik, sest senises ajalookirjanduses on baltisaksa diplomaate mainitud vaid möödaminnes ning käsitlemata on jäänud nende roll. Kui lugeda erinevaid mälestusi, kirjavahetusi ja allikakogumikke, saab selgeks, et tervikliku pildi kokkupanemine ei ole kerge ülesanne, sest esineb mitmeid faktilisi vastuolusid. Konstrueeritud sündmuste valguses proovitakse leida vastust ka küsimusele, kuivõrd ustavad olid baltisaksa diplomaadid keiser Aleksander I-le. Samuti on oluline teada, kas baltisaksa diplomaadid olid pigem käsutäitjad või võeti vastavalt vajadusele ka iseseisvalt otsuseid vastu. Selles peatükis on põhirõhk Aleksandri kogenumatel diplomaatidel, nagu Gustav Ernst von Stackelberg ja Christoph Heinrich von Lieven, kuid räägitakse ka teistest.

Aleksander I trooniletulekuga 1801. aasta märtsis sai oma esimese diplomaatilise kogemuse krahv Friedrich Alexander von der Pahlen, kes saadeti märtsis 1801, vahetult pärast Aleksandri võimulesaamist Rootsi, et teavitada sealset kuningakoda uuest keisrist.⁸³ On huvitav, et sellise ülesande sai endale diplomaatiliselt kogenematu von der Pahlen, sest see pidi looma head Vene-Rootsi suhted Napoleoni ohu valguses. Preisimaal pidi keisri vahetusest tulenevat poliitikamuutust

teavitama Vene saadik Burchard Alexius von Krüdener, kelle ülesandeks oli kinnitada, et Venemaal ja Preisimaal peaksid olema nüüdsest ühised huvid.⁸⁴ Oli ju Paul I poliitikaks liit Prantsusmaaga ning sõda Inglismaaga, mida taheti peale sundida ka Preisimaale. Kuid samas kinnitas Krüdener uuele keisrile Aleksandrile, et Prantsusmaad ei ole võimalik ilma Euroopa ühtsuseta ohjata, vihjates eelkõige Austria ja Preisimaa vahelise rivaalitsemise lõpetamisele. Kuid Aleksander nägi seda rivaaliteeti positiivsest küljest, sest see kindlustas Venemaa rolli Kesk- ja Ida-Euroopa vahekohtunikuna, andes samal ajal hingamisruumi riigisiseste reformide läbiviimiseks.⁸⁵ Nii Pahlen kui ka Krüdener olid perekondlikult lähedalt seotud Aleksandriga ning Krüdener oli üks oma aja hinnatumaid diplomaate. Friedrich Alexander von der Pahleni, kes teenis hiljem veel USA-s, Rio de Janeiros ja Münchenis, isa oli Peter von der Pahlen, kes saadeti 1801. aastal Aleksandri ema Maria Feodorovna survele Paul I mõrvas osalemise tõttu eksili. Osati võib arvata, et see sündmus pani halba valgusesse terve von der Pahlenite perekonna, kuid teisalt ei takistanud see Peter von der Pahleni poegadel Vene riigiteenistuses karjääri tegemast. Burchard Alexius von Krüdeneril oli probleeme oma poja Pauliga, kelle elukombed panid Krüdeneride perenime halba valgusesse. Paul von Krüdeneri diplomaadikarjäär sai aga tuule tiibadesse pärast Napoleoni sõdade lõppu, mis langes kokku ajaga, mil tema emal Juliane von Krüdeneril oli keiser Aleksandrile suur mõju. Olgugi et mõlemal perekonnal olid valitseva perekonnaga keerulised isiklikud suhted, võib mõlemad pidada siiski suhteliselt hinnatud riigiteenriteks, kes mõlemad, vähemalt teenistuse põhjal, olid truud oma keisrile.

Vaieldamatult kõige kogenum diplomaat Aleksander I teenistuses oli aga krahv Gustav Ernst von Stackelberg. Nagu ülalpool mainitud, alustas ta diplomaadikarjääri oma isa alluvuses Varssavis ning pärast mada-

⁸³ Friedrich Alexander von der Pahlen. <http://www.rusdiplomats.narod.ru/palen-fp.html>. Vaadatud 01.11.2015.

⁸⁴ Burchard Alexius von Krüdener. <http://www.rusdiplomats.narod.ru/krudener-ai.html>. Vaadatud 01.11.2015.

⁸⁵ P. W. Schroeder. *The Transformation of European Politics, 1763–1848*. Oxford, 1994, lk. 223.

Krahv Gustav Ernst von Stackelberg (1766–1850).⁸⁶

lamatel kohtadel töötamist alustas ta 1794. aastal saadikutööd Torinos. Pärast saatkonna sulgemist Haagis 1805. aasta sõjasaginas oli ta otsapidi seotud 1806. aasta salajaste Preisi-Vene lepingute koostamisega, millega loodi Napoleoni-vastane salaliit, kuigi tema roll on nende lepingute allkirjastamises siiani ebaselge.⁸⁷ Küll aitas aga Stackelberg Preisimaad 1806. aastal lahendada diplomaatilisi kriise nii Rootsi kui ka Inglismaaga, olles lähedalt seotud ka Hannoveri küsimusega, mis oli väga tundlik teema kogu Euroopa poliitikas. Rootsiga tekkis Preisimaal konflikt Lauenburgi maatüki pärast, kust rootslased keeldusid oma vägesid evakueerimast. Pärast 1805. aasta detsembris saadud lõplikku kaotust Napoleonile viisid nii Venemaa kui ka Inglismaa oma väed sealt välja, kuid Rootsi sellest keeldus. Et Preisimaa oli saanud Napoleonilt

Hannoveri, kuhu kuulus ka Lauenburg, viis see diplomaatilise kriisini, mida asus lahendada just Stackelberg.⁸⁸ Tema ülesandeks oli koostada koos Preisimaa välisministri Haugwitziga deklaratsioon, mille alusel kriis lahendada. Selle mustand valmis 5. juunil 1806 ning kokkuvõtvalt pidi kokku lepitama vastastikuste vaenulike meetmete lõpetamine ning Preisi vägede lahkumine nii Pommerist kui ka Lauenburgist, mis pidi jääma vägedevalvaks. Preisi-Rootsi suhete „järelevalvajaks“ sai Vene keiser, kes oli vahendaja rollis Stackelbergi isiku kaudu.⁸⁹ Laiemas plaanis oli Lauenburgi kriis oluline Hannoveri kontekstis, mille pärast tekkis probleeme ka Preisimaa ja Inglismaa vahel, kui 1806. aasta suvel tuli ilmsiks, et Napoleon oli Inglismaale lubanud Hannoveri salaja tagasi anda. Kuid veelgi olulisem oli Lauenburgi kriisi lahendamise juures asjaolu, et Stackelbergi osalusel suudeti ära hoida Napoleoni-vastase neljanda koalitsiooni nõrgenemine või isegi lagunemine liitlaste konflikti tõttu. Arvestades seda, kui ebastabiilsed olid riikide omavahelised suhted, siis oleks Lauenburgi kriisi eskaleerumine toonud kaasa palju suuremad probleemid. Kuigi Stackelberg viis Berliinis ellu keisri poliitikat, oli ta sellise poliitika suhtes kahtleval seisukohal, sest ei olnud Preisimaa-suunalise poliitika küsimuses oma valitsejaga ühel meelel ning arvas, et see võib hiljem pigem kahjuks kui kasuks tulla, leides, et Venemaa peaks jõulisemalt Euroopa asjadesse sekkuma, mitte jääma lootma Preisi-Vene liidule.⁹⁰ Ta kirjutas Vene

⁸⁶ K. Voenskij (toim.). Russkie portrety XVIII i XIX stoletij. Izdanie Velikogo knjazja Nikolaja Mixajloviča 3. Sankt-Peterburg, 1807, nr. 143. Fail asub: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/RusPortraits_v3-143_Gustav_Ernst_von_Stackelberg%2C_1766-1850.jpg. Viimati vaadatud 07.04.2016.

⁸⁷ Vt. F. F. von Martens. Sobranie traktatov i konvencij, zaključennyx Rossijsj s inostrannymi deržavami 6. Traktaty s Germaniej, 1762–1808. Sankt-Peterburg, 1883, lk. 367–380.

⁸⁸ Preisimaa kuningas Friedrich Wilhelm palus Aleksandril kriisi lahendamisel abi, kuna Preisimaal endal puudus tol hetkel võimekus seda teha. Venemaa käitus mingil moel Euroopa järelevalvajana, seega tuli sekkuda ka teiste riikide asjadesse. Vt. Stackelbergi saatmise kohta kahe valitseja kirjavahetust: P. Bailieu. Briefwechsel König Friedrich Wilhelm's III und Königin Luise mit Kaiser Alexander I. Leipzig, 1900, lk. 101–102.

⁸⁹ Krahv Haugwitz krahv Goltzile. 5. juuni 1806. Preisi salaarhiiv (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, edaspidi GStA PK), I. HA Geheimer Rat, Rep. 11 Auswärtige Beziehungen, nr. 7015, lk. 199–202. Deklaratsiooni mustand on avaldatud ka Karl August von Hardenbergi mälestustes: L. von Ranke. Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten von Hardenberg 5. Leipzig, 1877, lk. 332.

⁹⁰ F. F. von Martens. Sobranie traktatov i konvencij, zaključennyx Rossijsj s inostrannymi deržavami 6. Traktaty s Germaniej, 1762–1808, lk. 373–375. Vnešnyaya politika Rossii XIX i načala XX veka 3. Moskva, 1963, lk. 86–87.

välisministrile Adam Czartoryskile:

„Ma räägin meie suhetest Preisimaaga teatava kahtlusega. Ma kardan, et asjade seis on jõudnud nii kaugele, et meie liit Preisimaaga võib meile kalliks maksma minna. Prantsusmaal on Reini taga valmis armee, mis on valmis Preisimaa demobilisatsiooni järel liikuma edasi Saksa aladele. Tõenäoliselt pole kaugel aeg, mil Napoleon laseb sakslastel kuulutada sõja sakslastele. Ma ei süüdistata kuningat kahepalgelisuses, kaugel sellest, kuid ma kahtlen nende tegutsemise printsiibis. Preisimaal on mees, kes lähtub alati kõige ausamate printsiipidest ega teeks kunagi midagi ilma kuninga otsuseta, kuid temaga ei taha prantslased tegemist teha (Hardenberg). Samas on ametipostil mees, kellest ei tea kunagi, mis ta ette võtab (Haugwitz). Mida me võime sellest järeldada? Seda, et Preisimaa tahab alati olla neutraalne. Kuid see ei ole võimalik, kui meid ähvardab selline oht. Sellepärast peab Venemaa olema Preisi piiril valmis oma sõjaväega, juhul kui julmus meid tabab.“⁹¹

Kuid Aleksander oli kahtleval seisukohal ning proovis Austerlitzis saadud kaotuse valguses sõjalist konflikti ennetada. Pärast Preisimaa lüüasaamist Jena lahingus 1806. aasta oktoobris andis Stackelberg taas mõista, et Venemaa peaks jõulisemalt sekkuma. Stackelberg avaldas kindlalt arvamust, et kui Preisimaa kirjutaks nüüd, pärast Napoleonilt lüüasaamist alla rahulepingule Prantsusmaaga, oleks see vaenulik samm Venemaa vastu.⁹² Sellepärast oli ka oluline, et Venemaa alustaks sõjaga nii kiiresti kui võimalik, et ära hoida Preisimaa täielik häving ja lüüa Prantsuse väed tagasi Reini taha.

1807. aasta murrangulistest sündmustest

võtsid baltisakslased samuti osa. Andreas Eberhard von Budberg kirjutas Vene Keisririigi välisministrina alla Bartensteini lepingule Preisimaaga 1807. aasta kevadel,⁹³ millega uuendati põhimõtteliselt aasta varem allkirjastatud Vene-Preisi salalepinguid ning lepiti kokku ühises võitluses Napoleoni vastu. Preisimaa poolt kirjutas Bartensteini lepingule alla Preisimaa välisminister Karl August von Hardenberg.⁹⁴ Lepingul ei olnud aga pikka eluiga, sest juba mõne kuu pärast sai selgeks, et Napoleon saavutab Tilsiti lepingutega ülemvõimu Euroopas. Paralleelselt oli ekspansionistlik ja militaristlik Budberg üks tugevamaid Vene-Türgi sõja (1806–1812) toetajaid, väites, et Venemaa vajab tugevat positsiooni Konstantinoopolis, et kaitsta oma huve mujal strateegiliselt olulistest kohtades, kaasa arvatud Balkanil ja Poolas, nõudes ka brittidelt tugevamat diplomaatilist ja merenduslikku survet türklaste vastu.⁹⁵ Sel samal kevadel sai järjest rohkem selgeks Budbergi üldine vastumeelsus Vene välispoliitika suhtes. Ei ole teada, kas see kriitika ka otse Budbergilt Aleksandrini jõudis, kuid võib arvata, et see ei olnud saladus, et Budberg oli välisministrina Tilsiti lepingute vastu, sest samal seisukohal olid ka mitmed teised kõrged riigitegelased (Czartoryski, S. Vorontsov, Kotšubei, Stroganov, Novosiltsev, Tolstoi jt.).⁹⁶ Samuti võib spekuloida, kas Budberg loobus välisministri ametist omal initsiatiivil tervislikku seisundit silmas pidades või loobus Aleksander tema teenetest, sest vajas enda ümber isikuid, kes aktsepteerisid teda tingimusteta, pidades silmas Venemaa heaolu. On ka võimalus, et Budberg tagandati Napoleoni survele – oli ju sama juhtunud Preisimaal Hardenbergi

⁹¹ Stackelberg Czartoryskile, 8./20. märts, 1806. F. F. von Martens. *Sobranie traktatov i konvencij, zaključennyx Rossijej s inostrannymi deržavami 6. Traktaty s Germaniej, 1762–1808*, lk. 373–375; *Vnešnjaja politika Rossii XIX i načala XX veka 3*. Moskva, 1963, lk. 86–87.

⁹² Stackelberg Krüdenerile 17/29. oktoober, 1806 (koopia). *Relationen und andere Dokumente über die diplomatische Tätigkeit in Preussen. Teils Konzepte und Kopien*. EAA, f. 1862, n. 2, s.60, lk. 14–15.

⁹³ Vt. lähemalt: F. F. von Martens. *Sobranie traktatov i konvencij, zaključennyx Rossijej s inostrannymi deržavami 6. Traktaty s Germaniej, 1762–1808*, lk. 405–408.

⁹⁴ J. Plew. *Der Bartensteiner Vertrag zwischen Preussen und Russland vom 26. April 1807*. Bartenstein, 1894, lk. 23.

⁹⁵ P. W. Schroeder. *The Transformation of European Politics, 1763–1848*, lk. 301, lk. 307–313.

⁹⁶ P. W. Schroeder. *The Transformation of European Politics, 1763–1848*, lk. 331.

ja Steiniga, – kuid kõige tõenäolisemad on siiski tervislikud kaalutlused. Aastatel 1806–1807 oli Preisimaal aktiivselt tegev ka Gotthard Ludwig von Krüdener (1772–1845), kes asjurina rääkis sõjavarustuse osas läbi Preisi kindrali Zastrowiga ning keskendus pigem majandusküsimustele,⁹⁷ teenides välja kiidusõnad Stackelbergilt.⁹⁸ Ludwig von Krüdener oli pärit Annikoru liinist ning oli eelmainitud Krüdeneridega vaid kaudselt suguluses. Teda võib pidada end ise üles töötanud diplomaadiks, millest ta loobus küllaltki varakult, lahkudes juba 1817. aastal teenistusest. Tegeledes Kopenhaagenis, Saksa riikides ja Šveitsis asjurina kindlate küsimustega, järgis ta kindlalt talle antud juhiseid. Oleks olnud raske minna mööda nii keisri kui ka saadiku käskudest, samuti on ebatõenäoline, et näiteks Preisimaal teenides töötas ta vastu Preisimaa ja Venemaa ühistele huvidele Napoleoni vastu.

Mõni aasta hiljem, kui Venemaa ja Rootsi vahel tekkisid erimeelsused, pidi Stackelberg Preisimaal ette valmistama ka valmisolekut Vene-Rootsi sõjaks, mis tähendas eelkõige seda, et Preisimaa pidi Venemaad sõjas moraalselt toetama.⁹⁹ Küll aga oli sõja alguses õhus ka võimalus, et venelased kasutavad Preisimaale kuuluvat Memeli (tänapäeval Klaipėda Leedus) sadamat oma baasina, et sealt rünnata Gotlandi saart.¹⁰⁰ Välisminister Nikolai Rumjantsevi kirjust Stackelbergile märtsis 1808 võib välja lugeda, et keiser Aleksander soovis võima-

likult kiiret vastust Preisimaa esindajalt laevade ja väikeste väeüksuste randumise võimalikkuse kohta.¹⁰¹ Venemaa soov oli, et Memeli sadam oleks sõja ajal avatud ning venelased saaksid seda vajadusel kasutada oma tugipostina. Alalist Vene sõjalaevastiku baasi ei pidanud sellest saama. Rumjantsevi nägi Vene laevastiku asetsemisel Memelis selget kasu Preisimaale, juhul kui peaks puhkema sõda Rootsi või Inglismaaga, mis tema arvates oli rohkem kui tõenäoline.¹⁰² Stackelbergi esmaseks ülesandeks oli venelaste plaanist Preisimaa välisministrile Goltzile teada anda ja uurida, milline on preislaste üldine arvamus selliste arengute kohta pealt.¹⁰³ Kuid juba aprilli keskel sai selgeks, et Vene sõdurite ja laevade Memelisse saabumise projekt pannakse esialgu ootele.¹⁰⁴ Seda ei saa aga panna Stackelbergi süüks, sest maiks 1808 oli Läänemerele sisenenud Inglise laevastik, kes varsti jõudis Tallinna alla. Aprillis oldi Venemaal sellest ohust teadlik ega hakatud laevastiku ümberpositsioneerimisega suuremaid riske võtma, sest väidetavalt oli üks Inglise laev jõudnud juba ka Tallinna lähedale.¹⁰⁵ Juulikuus puhkes Tallinna lähedal Vene ja Inglise-Rootsi laevastikkude vahel lahingutegevus, mis tõi fookuse Preisimaa pealt ära.

Teise Aleksander I valitsemisaja tuntuma diplomaadi krahv Christoph Heinrich von Lieveni diplomaatiline karjäär sai ametlikult alguse 1810. aastal, kuigi juba 1807. aasta suvel osales ta keiser Aleksander I kind-

⁹⁷ Krüdeneri ja Zastrowi vaheline kirjavahetus. GStA PK, I. HA Geheimer Rat, Rep. 11 Auswärtige Beziehungen, Akten 171–175 Moskau (Russland), nr. 7032.

⁹⁸ Stackelberg Krüdenerile 17/29. oktoober, 1806 (koopia). Relationen und andere Dokumente über die diplomatische Tätigkeit in Preussen. Teils Konzepte und Kopien, EAA, f. 1862, n. 2, s.60, lk. 14–15.

⁹⁹ Nemtsy Rossii III. Moskva, 2006, lk. 779.

¹⁰⁰ Preisi salaarhiivis on säilik, mis sisaldab dokumente ja kirjavahetust Vene laevade võimalikust sildumisest Memeli sadamas: GStA PK, III. HA Ministerium der Auswärtigen I, nr. 6484.

¹⁰¹ Krahv Rumjantsev krahv Stackelbergile. 28. märts, 1808. GStA PK, III. HA Ministerium der Auswärtigen I, nr. 6484, nummerdamata.

¹⁰² Krahv Rumjantsev krahv Stackelbergile. 28. märts, 1808. GStA PK, III. HA Ministerium der Auswärtigen I, nr. 6484, nummerdamata.

¹⁰³ Krahv Rumjantsev krahv Stackelbergile. 28. märts, 1808. GStA PK, III. HA Ministerium der Auswärtigen I, nr. 6484, nummerdamata.

¹⁰⁴ Krahv Goltz krahv Stackelbergile. 17. aprill, 1808. GStA PK, III. HA Ministerium der Auswärtigen I, nr. 6484, nummerdamata.

¹⁰⁵ Parun Schladen krahv Goltzile. 24. aprill 1808. GStA PK, III. HA Ministerium der Auswärtigen I, nr. 6484, nummerdamata.

Krahv (hiljem prints) Christoph Heinrich von Lieven (1774–1839).¹⁰⁶

raladjutandina Tilsiti rahuläbirääkimistel.¹⁰⁷

Lieveni karjäärist rääkides on äärmiselt oluline rõhutada asjaolu, et tema ema oli kroonprintside Aleksandri ja Nikolai õpetaja ning Christoph Heinrich ise oli lähedane sõber mõlemaga. Seetõttu võib küllaltki kindlalt väita, et vastutasuks usalduse eest teenis ta Aleksandrit nii hästi kui oskas. 1810. aastast, mil hakkasid halvenema Vene-Prantsuse suhted, pidas Lieven saadikuametit Preisimaal, võites kiiresti Preisi kuninga Friedrich Wilhelm III usalduse. Tema tegutsemise juures Preisimaal võib kõige olulisemaks pidada asjaolu, et ta teavitas Aleksandrit juba varakult Preisi tõusvast rahvuslusest, mis lõi sood-

sad tingimused Preisi-Vene liidule Napoleoni vastu.¹⁰⁸ Alates 1810. aasta suvest lähetati mitmeid nooremaid Vene sõjaväeohvitseri Venemaa esindustesse Saksa riikides, et seal Prantsusmaa kohta sõjalist infot koguda, ning peamiseks tugipunktiks sai Vene saatkond Berliinis, mille etteotsa asus jaanuaris 1810 just Christoph Heinrich von Lieven.¹⁰⁹ Lieven oli tuline Vene-Preisi liidu toetaja, püüdes mitmete Preisimaa sõjategelaste ja riigimeeste kaudu, kes liitu Venemaaga toetasid, Friedrich Wilhelm III mõjutada. Siinkohal on vast parimaks näiteks Preisi kindrali Gerhard von Scharnhorsti salamissioonid Peterburi ja Viini 1811. aasta lõpus. Vene poole pealt oli just Lieven üks salamissioonide pooldajaid Scharnhorsti Viini missiooni ajal, mille eesmärgiks oli Napoleoni-vastasesse liitu kaasata ka Austria. Seda oli ka Viinis aktiivselt tegev, nüüd juba Vene saadik Austrias, Gustav Ernst von Stackelberg. Scharnhorstiga oli Lieven kontaktis juba varem, näiteks hoiatas Scharnhorst Lievenit 1811. aasta alguses Prantsusmaa sõjaplaanidest Venemaa vastu ning väitis, et kindralid Köckritz, Kalkkreuth ja Wittgenstein ning välisminister von der Goltz töötavad Preisi-Prantsuse liidu nimel, kuid samas lootis Scharnhorst alati, et suudab kuningas Friedrich Wilhelm III mõjutada Vene-Preisi liidu kasuks.¹¹⁰ Samuti soovitas Lieven Scharnhorsti salajastele läbirääkimistele Peterburis kaasata ka kindrali ja endise Vene sõjaministri krahv Araktšejevi, kellel oli Lieveni arvates suur mõjuvõim ning head asjade läbiviimise oskused, aga ka sümpaatia Preisimaa ja tema kuninga vastu.¹¹¹ Oskus iseseisvalt tegutseda oli Lieveni üks olulisemaid omadusi. Üldiste juhiste valguses julgelt võtta ohjad enda kätte, organiseerides läbi-

¹⁰⁶ K. Voenskij (toim.). Russkie portrety XVIII i XIX stoletij. Izdanie Velikogo knjazja Nikolaja Mixayloviča 3. Sankt-Peterburg, 1807, nr. 23. Fail asub: Slavic and East European Collections. The New York Public Library. 1905–1909. Kniaz' Khristofor Andreevich Liven, 1770–1838. <http://digitalcollections.nysl.org/items/510d47df-9a35-a3d9-e040-e00a18064a99>. Viimati vaadatud 07.04.2016.

¹⁰⁷ F. Loraine Petre. Napoleon's Campaign in Poland, 1806–1807. London, 2001, lk. 345.

¹⁰⁸ Russkiy biografičeskij slovar' 10. Sankt-Peterburg, 1914, lk. 424–425.

¹⁰⁹ D. Lieven. Russland gegen Napoleon. Die Schlacht um Europa. München, 2011, lk. 101.

¹¹⁰ F. F. von Martens. Sobranie traktatov i konvencij, zaključennyx Rossijej s inostrannymi deržavami 7. Traktaty s Germaniej, 1811–1824. Sankt-Peterburg, 1885, lk. 14–18.

¹¹¹ Scharnhorst Hardenbergile. 19. juuli, 1811. GStA PK, III. HA Ministerium der Auswärtigen I, nr. 6306, nummerdamata.

rääkimisi Venemaa ja Preisimaa vahel, kinnitades Venemaa ja Preisimaa ühiseid huve Euroopa kaitsmisel. Olgugi, et 1811. ja 1812. aastal ei õnnestunud tal Preisimaa kuningat otseselt Vene liidu kasuks ümber veenda, ei tasu alahinnata Lieveni tööd Tauroggeni konventsiooni valguses, mis viis 1813. aasta alguses lõpuks Vene-Preisi liiduni. Kui vaadata, kuidas oli Baltikum seotud Euroopa sõjalistes ja poliitilistes arengutes, siis on mitmel pool väidetud, et Napoleon lubas anda Balti provintsid Preisimaale, kui too teda 1812. aasta sõjas Venemaaga toetab.¹¹² Selleks oli vaja aga täita kaks väga olulist tingimust: esiteks pidi Preisimaa osalema Prantsusmaa poolel sõjas, mida tehtigi, ning teiseks pidi Napoleon venelasi võitma, mida ei juhtunud. Küll aga sai detsembris 1812 kindlaks, et preislased ei taha enam Napoleoni poolel sõdida, ning nad astusid Tauroggeni konventsiooni tagajärjel üle Venemaa poolele.¹¹³ Baltikumi küsimus Prantsuse-Vene-Preisi diplomaatias nõuab põhjalikku edasiuurimist, eriti Lieveni roll 1812. aasta poliitilistes sündmustes. Oluline oleks teada saada, kas Lieven oli Napoleoni plaanist teadlik ning kuidas sellele reageeriti.

Pärast Napoleoni lüüasaamist Venemaal 1812. aastal töötas Stackelberg selle nimel, et saada Venemaa poolele Austria, kes polnud 1809. aasta lüüasaamisest Prantsusmaale veel täielikult taastunud. 1813. aastal peeti Stackelbergi osalusel mitu kohtumist, mille tulemusel nõustus Austria Reichenbachi ja Töplitz'i lepetega Napoleoni-vastase koalitsiooniga liituma.¹¹⁴ Stackelberg võttis osa

ka Viini kongressist, kus ta osales Karl von Nesselrode juhitud Vene delegatsioonis. Peamiseks küsimuseks kongressil oli Poola küsimus, mille juured ulatusid 1813. aasta Kalitschi, Reichenbachi ja Töplitz'i lepetesse, millega otsustasid Venemaa, Preisimaa ja Austria Poola tuleviku ja mis seisnes selles, et Aleksander I soovis saada suurt osa Poolast. Selle vastu olid aga Austria, Suurbritannia ja Prantsusmaa, väites, et Venemaa saaks selle tagajärjel liiga võimsaks. On teada, et Stackelberg osales Poola küsimusega seoses mitmel kohtumisel,¹¹⁵ kuid seni pole ajaloolased temale suurt tähelepanu pööranud ja tema roll selles küsimuses vajab kindlasti lähemat uurimist. Stackelberg võttis osa ka diplomaatiliste auastmete struktuuri ühtlustamisest, kuuludes vastavasse komisjoni, mille ülesandeks oli ette valmistada diplomaatiliste auastmete ebaühtlusest tulenevate probleemide lahendusi.¹¹⁶ Vastavasisuline lõppdokument, nagu ka ülalpool mainitud, võeti vastu 19. märtsil 1815. Viini Kongressi lõppakt, mille toimetamisest ning lõplikesse paragrahvidesse ümberpanemisest võttis osa ka Stackelberg,¹¹⁷ võeti vastu 9. juunil 1815. Kuid ka Lieven, kes töötas samal ajal Londonis ja suutis võita mitme diplomaadi ja poliitiku usalduse, mis lõi soodsa pinnase edasisteks Vene-Inglise suheteks,¹¹⁸ oli Viini Kongressi ja Poola küsimusega otsapidi seotud. Nimelt proovis Aleksander õnnestada Briti välisministri Castlereagh'i rolli Venemaa-vastastes püüdlustes, üritades Lieveni kaudu mõjutada Briti peaministrit Lord Liverpooli ja Suur-

¹¹² Vneshnyaya politika... 6, lk. 717. H. Nicolson. The Congress of Vienna. A Study in Allied Unity, 1812–1822. New York, 1974, lk. 8.

¹¹³ Vt. F. Gornischeff. Tauroggeni konventsiooni diplomaatiline eellugu ja tulemused ning tähtsus Euroopa ja Baltimaade ajaloos. – 200 aastat Napoleoni sõjakäigust Venemaale ja selle mõju Läänemere maadele. – Eesti Sõjaajaloo Aastaraamat 3 (9). Tallinn-Viimsi, 2013, lk. 27–58.

¹¹⁴ Vt. Nemtsy Rossii III. Moskva, 2006, lk. 780; F. F. Martens. Sobranie traktatov i konvencij, zaključennyh Rossiej s inostrannymi deržavami 3. Traktaty s Avstriej: 1808–1815. Sankt-Peterburg, 1876, lk. 91–110.

¹¹⁵ R. Stauber. Der Wiener Kongress. Wien, 2014, lk. 61–62.

¹¹⁶ R. Stauber. Der Wiener Kongress, lk. 72.

¹¹⁷ R. Stauber. Der Wiener Kongress, lk. 129–130.

¹¹⁸ Lieveni ja Vene-Inglise suhete kohta on kirjutatud järgmist: „Krahv Lieven valiti välja kui kõige sobilikum suursaadik esindamaks keisrit ühel olulisimal ajajärgul. [---] Vene suursaadik on rohkem Briti kabineti liige kui välissaadik. [---] Me näeme diplomaatilist karakterit, kes ei ole kahepalgeline – uudsus, mis võlgneb keiser Aleksandri vaadetele, suursaadiku enda auväärsetele printsipiidele ning Briti valitsuse siiratele kavatsustele tagada Euroopa turvalisus koostöös nende võimsate riikidega, keda julgustab keiser Aleksander.“ – Vt. W. Playfair. Political Portraits in this New Era 2. London, 1814, lk. 161–162.

britannia regenti, George IV, kuid edutult.¹¹⁹ Oma roll oli selles mängida ka Christoph Heinrich von Lieveni abikaasal Dorotheal,¹²⁰ kellest sai oma aja kuulsamaid naisi Euroopa poliitikas.

Nagu näeme, olid baltisaksa diplomaadid otseselt seotud eelkõige Inglismaa, Rootsi, Preisimaa, Austria ja Venemaa vahelise poliitikaga, kuid seda kõike tehti Prantsusmaalt tuleneva ohu valguses ning Venemaa oli selle vastu võitlemisel eesrinnas, proovides vahendada teisi riike, et saavutada üksmeelt uue Napoleoni-vastase koalitsiooni moodustamiseks. Baltisakslaste roll oli rohkem vahendav ja ülesandeid täitev, otsuste tegemisel oldi enamjaolt nõuandvas rollis. Nii Stackelberg kui ka Lieven olid Aleksandri silmis väga hinnatud ning just Stackelbergi on peetud üheks Aleksandri parimaks diplomaadiks, kelle iseseisvus ja initsiatiiv, mis tavaliselt tulenes keisri usaldusest anda oma diplomaatidele suurt vastutust, jätsid nii mõnelgi korral varju oma välisministri.¹²¹

Samas nägime, et nii mõnigi baltisaksa diplomaat ei hoidnud tagasi ka kriitikat Venemaa suunas, mis ühtis üldisema kriitikaga riigi eliidi hulgas. Leidus diplomaate, kes olid keisri poliitikale isiklikest suhetest lähtuvalt alati lojaalsed, kuid ka neid, kes on keisri poliitika elluviimist kritiseerinud. Siin tulevad mängu ka isikuomadused, sest on üldteada, et Aleksandri üheks halvimaks omaduseks oli kangekaelsus. Kui võtta arvesse, et enamiku diplomaatide karjäär kestis aastakümneid, siis ei ole alust arvata, et nad oleksid oma positsiooni keisrile vastu hakkamisega õõnestanud. See poleks olnud võimalik kummastki vaatevinklist vaadatuna ning seda ei lubanud enamasti ka baltisakslaste sotsiaalne positsioon. Oma perekonna au ohtu seada oleks mõjunud laastavalt kõigile perekonnaliikmetele ning oleks võinud lõppeda ka sotsiaalsest eliidist välja arvami-

sega. Samas tekib baltisaksa diplomaatide tegevust uurides edasisi küsimusi, eelkõige baltisakslaste endi kitsamad huvid. Tuleb küsida, kas baltisakslased kasutasid kõrgeid diplomaatilisi ja ministrikohti mingil määral ka isiklikel kaalutlustel? Nägime, et nii Stackelberg kui ka Budberg ei olnud alati nõus Aleksandri tehtud otsuste või nende läbiviimise laadiga, kuid kas valitsejat kritiseerides olid nende huvid puhtalt Euroopa julgeolekust või millestki muust lähtuvad? Kuigi baltisakslaste oma riigi loomise idee hakkas tugevamalt esile kerkima 19. sajandi keskel, ei saa praeguse uurimisseisu põhjal välistada, et selle idee võrsed võisid ulatuda kaugemale, Napoleoni sõdade perioodi. Siinkohal on oluliseks faktoriks asjaolu, et baltisakslased olid terve Vene riigi koosseisus oldud aja n.-ö. kahevahel – ühelt poolt kultuuriliselt iseseisvad ja truud saksa rahvusele, kuid teiselt poolt ustavad teenrid Vene Keisririigile ja keisrile.¹²² Reinhard Wittram kirjutab, et sakslaste hoiakud Balti provintssides olid kahtlemata Napoleoni-vastased ja patriootlikud Venemaa suhtes,¹²³ kuid see küsimus väärrib kindlasti põhjalikumat uurimist.

Kokkuvõtteks

Napoleoni sõdade periood pani kõik Euroopa riigid tugeva välispoliitilise surve alla, mistõttu oli diplomaatiline suhtlus väga tihe. Olude sunnil peeti mitmeid rahukonverentse ja -läbirääkimisi, koalitsiooniriikide diplomaadid kohtusid tihedalt omavahel, et jõuda lahendustele, mis aitaksid teha lõpu Napoleoni ülemvõimule, ning selle kõige lõppakordiks sai Viini Kongress. Nagu nägime, olid ka baltisakslased 19. sajandi alguse Vene Keisririigi diplomaatilistel positsioonidel Euroopas arvukalt esindatud, mis tulenes suures osas nende soodsast sotsiaalsest taustast. Kui

¹¹⁹ P. W. Schroeder. *The Transformation of European Politics*, lk. 531.

¹²⁰ Dorothea von Lieven, sündinud von Benckendorff (1785–1857), ülalmainitud Konstantin von Benckendorffi õde.

¹²¹ P. K. Grimsted. *The Foreign Ministers of Alexander I*, lk. 297–298.

¹²² H. Rothfels. *Reich, Staat und Nation im deutsch-baltischen Denken*. Halle, 1930, lk. 222.

¹²³ R. Wittram. *Geschichte der baltischen Deutschen*. Stuttgart und Berlin, 1939, lk. 120.

võtta arvesse baltisakslaste väikest arvukust vene rahvusest riigiteenistujatega võrreldes, tuleb see veel paremini esile. Kümned baltisaksa päritolu diplomaadid esindasid Vene riiki Napoleoni sõdade ajal üle terve Euroopa, täites erinevaid ülesandeid ning osaledes diplomaatilistes sündmustes, mille tulemusel lahendati Venemaa eestvedamisel mitmeid kriise, millel oleks vastupidisel juhul võinud olla raskemad tagajärjed. Ka Venemaa kui suurriigi roll, mis kujutas endast Napoleoni-vastase võitluse liidrit, lõi eeldused baltisaksa diplomaatide laialdasele tegutsemisele Euroopa poliitikas. Nende tegevus näitab, et Euroopa poliitikaga oldi väga lähedalt kursis ning mitmeid tähtsaid sündmusi tunnistati oma silmaga. Baltisaksa diplomaatide tegevus andis Vene välispoliitika läbiviimisele stabiilsuse mõõtme, kuna tänu isiklikele sidemetele ja usaldusele sai keiser Aleksander I nende peale loota. Seetõttu usaldati baltisakslastele tihtipeale terve Euroopa kontekstis olulisi ülesandeid, nagu von Lieveni ülesanne jõuda 1811. ja 1812. aastal liiduni Preisimaaga või von Stackelbergi ülesanne veenda Austriat 1813. aasta alguses liituma uue Napoleni-vastase koalitsiooniga. Kõige olulisemaks võib siiski pidada Gustav Ernst von Stackelbergi ja Christoph Heinrich von Lieveni tegevust Preisimaal aastatel 1806–1812, mil töötati aktiivselt selle nimel, et moodustada tugev ühisrinne Preisi-Vene Napoleoni ohu vastu. Kuigi sel ajal seisti silmitsi mitme tagasilöögiga ning tegeleti ka erinevates küsimustes Rootsi ja Suurbritanniaga, saavutasid Venemaa ja Preisimaa lõpuks edu, mis tipnes 1813. aasta oktoobris aset leidnud Lepizigi lahinguga, millega sai selgeks, et Napoleoni ülemvõim Euroopas murtakse. Napoleoni sõjad olid oluliseks muutuste ajaks Euroopa diplomaatiale, mille ümberkorraldamisest ei jäänud kõrvale ka baltisakslased. Napoleoni sõdade lõpptulemusena peetud Viini Kongressil panid suurriigid paika ühtsed Euroopa diplomaatiat käsitlevad reeglid, mis järgneva kümnendi jooksul mitmel tippkohtumisel kivistusid. Need sündmused tähistavad kaasaegse diplomaatia algust.

Feliks Gornischeff

(1988), MA,
doktorant, Tartu Ülikool,
Feliks.gornischeff@ut.ee